

УДК 177.6

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.14>

Н. Л. Павленко

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9739-7494>

магістр філософії,

аспірант кафедри філософії

Центру гуманітарної освіти Національної академії наук України

ІДЕЯ ЛЮБОВІ В ІСТОРІЇ ЗАХІДНОЇ ФІЛОСОФІЇ

«Кохання є цвіт, з якого виростає рідкий овоч – любов. Без цвіту немає плоду, але цвіт не є плід і не всякий цвіт перетворюється на плід. Тисячі кохань обсіпаються безплідними, усихають, не встигнувши розквітнути до зерна любові».

Володимир Винниченко

Постановка проблеми. Любов – тема, яка хвилює романтиків, сенс, який надихає людей на самовдосконалення. На терені останніх подій в Україні ми побачили, наскільки руйнуючою може бути конфронтація одне з одним, і одночасно, наскільки плідною є здатність до діалогу, основаного на світоглядній толерантності та взаєморозумінні. Саме любов як ціннісний орієнтир долає відчуження у суспільстві й актуалізує справжню любов до Батьківщини – ту любов, що народжується у стані консолідації і веде до творчості і співтворчості.

Сучасна людина потребує глибшого розуміння любові, вбачаючи її духовні та особистісні аспекти, свідомий вибір і світоглядну площину. Не менш актуальною є спроба подолати протиріччя між поглядами на любов, що часто протиставляються одне одному: від скороминущої закоханості до стійкої душевної спорідненості, від неусвідомлюваного потягу до визначеного ставлення. Чи можливо охопити цілісне розуміння любові серед чималих уявлень про нього? Відповіді на ці питання ми намагаємось знайти у нашій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підходів до визначення любові в історії західної філософії знайшла своє відображення у творчості вітчизняних філософів. О. Лосев досягнув феномен еросу у філософії Платона, продемонструвавши поєднання аналізу текстів, історичних особливостей епохи та біографії. В. Шестаков добре систематизував осмислення проблематики любові та еросу в західній філософській думці.

Українські сучасні дослідження ідеї любові представлені в працях В. Малахова, Н. Хамітова, С. Крилової. Завдяки дослідженням В. Малахова ми можемо осмислити любов як красу досконалої комунікації на основі співтворчих зусиль люблячих. Н. Хамітов пропонує концепт «любов-цілісність», що поєднує в собі любов-пристрасть, любов-дружбу та любов до себе, які розвиваються у спільній творчій взаємодії чоловіка та жінки.

Дослідниця С. Крилова пропонує класифікацію любові як любові до себе, еротичної любові та надеротичної любові. Проблему любові в античній філософії плідно досліджує український автор В. Туренко.

Серед зарубіжних авторів слід виділити Е. Фрома, який приділив неабияку увагу ідеї любові. В координатах досліджень автора любов осмислюється як мистецтво, якого людина невтомно навчається щодня.

Мета статті – розглянути та концептуалізувати еволюцію поглядів на ідею любові у західноєвропейській філософії.

Виклад основного матеріалу. Перші філософські погляди європейської цивілізації щодо розуміння любові окреслені давньогрецькими мислителями. У діалозі Платона «Бенкет» можна насамперед помітити протиставлення тілесної любові-потягу та духовної любові: тільки остання тлумачилась як істинна [10]. На той час схильними до духовних прагнень вважалися чоловіки, що і визначило розуміння справжньої любові як філії – духовно піднесеної дружби, коли між чоловіком і жінкою існувала здебільшого пристрасть заради втіх або продовження роду.

Однак О. Лосев, досліджуючи ерос у Платона, доходить висновків, що сам філософ не відрікається від чуттєвої любові повністю, але дивиться у напрямі її одухотворення: «Якби Платон трактував просто духовну любов, то земна, чуттєва любов виявилася б закладеною в дужки; перед нею потрібно було б просто закривати очі і залишати такою, як вона є. Платон сміливо дивиться їй в очі, називає звичайним ім'ям і перетворює її, одухотворяє. Платон хоче такого перетворення світу, в якому плоть була б чистою і плоттю саме духу, а не злим початком» [8, с. 19]. Таким чином, ідея любові як єдності духовного і чуттєвого потенційно закладається ще давньогрецьким філософом.

Цікавою є також ідея Платона про походження людей від андрогінів: «Перш за все люди були трьох статей, а не двох, як нині, – чоловічої і жіночої, бо існувала ще третя стать, яка поєднувала у собі ознаки цих обох; сама вона зникла, і від неї збереглося тільки ім'я, що стало лайливим, – андрогіни, і з нього видно, що вони поєднували у собі вигляд і найменування обох статей – чоло-

вічої і жіночої» [10, с. 45]. За подальшим поясненням Платона, боги боялися сили андрогінів, тому розділили їх навпіл. Саме з цієї причини кожна людина тепер шукає свою половину – це бажання віднайти втрачену цілісність. Тобто любов має характер *природного доповнення однієї людини іншою*, у якій обидва відчують *внутрішню завершеність*: «Отже, кожен з нас – це половинка людини, розсіченої на дві камбалоподібні частини, і тому кожен шукає завжди відповідну йому половину» [10, с. 46]. Тому, за Платоном, «любов'ю називається жага цілісності і прагнення до неї» [10, с. 46].

Варто зауважити, що любов у нас викликає не лише сам факт доповнення, а те прекрасне, що є в людині, поєднане з певним благом. Саме це намагалася пояснити у «Бенкеті» жінка на ім'я Діотіма: «Деякі стверджують, – продовжувала вона, – що любити – означає шукати свою половину. А я стверджую, що ні половина, ні ціле не викличе любові, якщо немає, друже мій, якогось блага» [10, с. 49].

У Давній Греції поняття любові не було однозначним. Тому доречно говорити про певний прояв, або вид любові. Арістотель у своїх працях, присвячених етиці, найбільш широко використовує поняття «філії», що ототожнюється з дружбою як різновидом любові. Філософ аналізує зв'язок любові з поняттям блага для людини. «Якщо не розглянути тепер, що таке предмет, який викликає до себе любов, то він ніщо інше, як благо. Предмет, що викликає любов, не те ж саме, що предмет, який вимагає до себе любові, рівно як і бажане не те ж саме, що бажане... З цим пов'язане питання: чи стають друзями гідний і поганий?» [2, с. 515]. Тобто бажати любові не означає викликати любов. Арістотель зауважує, що *бути достойним любові важливіше, ніж вимагати любов до себе*.

Філософ зазначає, що у справжній любові є те, що робить людину гідною, уособлюючи певні моральні чесноти. «Дружба людей достойних – це їхня взаємна любов один до одного. Вони люблять один одного як ті, що викликають до себе любов, а любов вони викликають тим, що хороші... Отже, найміцніша, вірна і найпрекрасніша дружба – це взаємна любов людей гідних, в основі якої, природно, лежать чеснота і благо. Доброчесність, на яку спирається сама дружба, незмінна, так що незмінна і сама дружба» [2, с. 614]. Однак у понятті «філія» існує протиріччя, позаяк потяг до любові-дружби може залежати не тільки від моральної краси, але й від задоволення та вигоди. Саме тому Арістотель виділяє рівні дружби – «філії» – залежно від моральних якостей самих людей: «Дружба кращих людей спирається на добродетель, дружба більшості – на вигоду, а у людей грубих і пересічних дружба залежить від отриманої насолоди» [2, с. 670]. Те, що філософ виділяє справж-

ню, або кращу дружбу як саму любов і пов'язує її з чеснотами, вказує не на стихійний, а саме *актуалізований характер любові*.

Схожі погляди на любов та дружбу мав представник пізнього стоїцизму Л. Сенека: «Мені хочеться мати друга, але якщо ти не станеш і далі створювати себе так само, як спочатку, то моїм другом не зможеш бути і не будеш. Поки ж ти любиш мене, але другом ще не став. – «Як так? Хіба це не одне і те ж?» – Ні, і різниця тут велика. Друг завжди любить, але хто любить, той не завжди друг. Тому що дружба приносить тільки користь, а любов іноді і шкоду. Так удосконалюйся хоча б заради того, щоб навчитися любити» [11, с. 144]. Тобто справжня любов стимулює людину бути кращим, насамперед у дружбі; справжня любов не пасивна, а навпаки, активна, діяльна, спрямована на саморозвиток. Любов для філософа як така – це лише одностороння симпатія, а любов-дружба – це вміння любити так, щоб *викликати любов до себе*. Філософ пропонує вдосконалюватися, щоб стати другом, позаяк однієї любові-симпатії для справжньої дружби не досить. Таким чином, любов може трактуватися філософом як прихильність, бажання зблизитися, тоді як любові-дружби людина має бути гідна.

В епоху Середньовіччя погляди на любов істотно змінюються відповідно до основних епохальних зрушень того часу. Дослідник європейського еросу В. Шестаков зазначає: «У християнських авторів концепція еросу змінилася концепцією агапе. На відміну від еросу як уособлення чуттєвого бажання, пристрасного, часом екстатичного почуття агапе представляє в грецькій мові більш розсудливе ставлення, близьке поняттям «повага», «оцінка» [23, с. 59]. Розуміння любові в епоху Середньовіччя виходить з міжособистісної площини у *надособистісну*.

Християнство вводить у життя людей таке поняття, як «любов до Бога», тоді як відносини з Богом набувають суттєвого характеру. Важливо відзначити, що моральна сторона любові настільки підіймається в добу Середньовіччя, що починає витіснювати еротичну та естетичну сторони, і тому замість ероса приходять карітас. В. Шестаков пояснює цей принцип таким чином: «Карітас означає пряму протилежність еросу. По-перше, ерос означав сходження вгору, тоді як карітас – сходження вниз. Це рух зверху до низу, до того, хто страждає, потребує жалості і допомоги. По-друге, карітас – це не індивідуальна, а абстрактна, родова любов. Якщо ерос – завжди пошук індивідуальності, вибір особистістю своєї втраченої, згідно з міфологією Платона, половинки, то карітас вибору не передбачає. Це любов не до конкретної особи, а до всіх людей. По-третє, ерос передбачає взаємність, тоді як середньовічна любов взаємності не потребує. Це любов даруюча, але не вимагаюча»

[23, с. 64]. Можна погодитись, що жертвний характер любові схожий до грецького поняття «агапе» та, більш того, сполучає любов із *прийняттям недосконалості людської природи*, її вразливості, схильності до слабкості та занепадності. Карітас, на відміну від еросу, показує безумовний характер любові, який теж важливо розуміти.

На мій погляд, карітас визначеною мірою доповнює ерос, звільняючи останній від егоцентризму та часом нарцисичного змісту. Карітас не може замінити ерос, як ерос не може повністю замінити карітас. Якщо говорити про справжність і цілісність розуміння любові, обидві концепції важливі у своєму доповненні. Так само, як ідея карітасу приходить пізніше ідеї еросу, так само і в любові ерос має перше, спрямувальне значення, а карітас є завершеністю, критерієм справжності і духовності любові, його можна порівняти із сіллю у бульйоні: без неї важко буде відчутти смак страви, а подекуди неможливо навіть їсти.

Видатний теолог Ф. Аквінський аналізує тему любові у своїй фундаментальній праці «Сума теології». Ключовим знову ж таки постає питання, як пов'язана любов з дружбою, благом та найвищими чеснотами. Фома Аквінський з приводу дружби вважає, що «якщо ж ми не бажаємо блага тому, кого ми любимо, а бажаємо блага тільки собі (в зазначеному сенсі прийнято говорити, що ми любимо вино, коней тощо), то така любов є не дружбою, а свого роду пожадливістю. Справді, було б безглуздим говорити про дружбу з вином або з конем» [1, с. 267]. Тобто любов – це не тільки являти собою благо, як у Арістотеля або Сенеки, але й *бажати блага іншому*. Далі філософ міркує: «Однак одного бажання блага для дружби не досить, але необхідна також і взаємність любові, оскільки дружба існує між двома друзями і це бажання блага засноване на свого роду спілкуванні» [1, с. 267]. Таким чином, дружба як відношення до людини з бажанням їй блага може підноситись до любові, але для існування дружба потребує взаємності у такому бажанні. *Взаємність – запорука існування любові*, як кисень є запорукою того, що свіча буде горіти, хоча сам кисень не запалює вогонь.

Ф. Аквінський вважає любов найдосконалішою з усіх чеснот, позаяк вона зближує людину з Богом. Філософ порівнює любов з вірою і надією, зокрема буде доречно процитувати його міркування про останню: «Об'єктом надії і любові є одне і те ж благо, але любов має на увазі з'єднання з цим благом, а надія – віддаленість від нього. Тому любов, на відміну від надії, не відноситься до цього блага як до чогось важкого для досягнення (адже поєднане досягнуто), що якраз і доводить, що любов досконаліша за надію» [1, с. 296]. Будучи найвищою чеснотою, любов є водночас основною причиною всіх інших чеснот: «Про любов говорять як про ціль інших чеснот тому, що вона спрямовує всі інші чесноти до власної цілі.

А матір'ю інших чеснот любов називають тому, що вона, розпоряджаючись ними, зачинає акти цих чеснот за допомогою свого прагнення до кінцевої цілі подібно до того, як мати зачинає у собі, але від іншого» [1, с. 299]. Ф. Аквінський приділяє увагу саме першочерговому значенню любові у людському бутті.

Протиставленням прагнення до любові є скоєння гріха, що деактуалізує в людині це прагнення, тому Фома Аквінський зазначає, що «такий, що суперечить заповіді Божій, смертний гріх є перешкодою до всіяння любові, оскільки вже одне те, що людина вважає за краще гріх божественній прихильності, яка вимагає нашого послуху Його волі, зумовлює втрату навички до любові відразу ж після здійснення єдиного смертного гріха» [1, с. 311]. Тобто *скоєння гріха означає рух від любові*, від вміння та можливості любити: гріх – це не просто порушення певного морального закону, а саме віддалення від любові.

Ідея єднання з Богом у Ф. Аквінського пронизує тему любові: «Любов означає з'єднання з Богом, тоді як надія і віра – ні. Але, як уже було сказано, будь-який смертний гріх полягає у відверненні від Бога. Отже, всі моральні гріхи противні любові, а надії і вірі – не всі, але тільки ті з них, які знищують навик до надії або віри, тоді як любов усувається будь-яким моральним гріхом» [1, с. 320]. Можна сказати, що *воля до любові виховує в людині моральні якості*, які сприяють єднанню з Богом та піднесенню людської природи. Разом із тим Фома Аквінський вважає, що «навик до піднесеної любові простягається не тільки на любов до Бога, але також і на любов до ближнього» [1, с. 322].

Філософ також виділяє любов до себе, яка «полягає в бажанні собі благих речей, що ведуть до досконалості розуму, а саме так насамперед людина і любить себе із любові до іншого» [1, с. 330]. Також важливою є думка філософа, що «людина любить більше те, що більш тісно з нею пов'язане» [1, с. 345]. Можна погодитись з філософом, що предмет любові часто має щось *спільне з нами самими*, або щось близьке для нас, на що відгукується серце.

Фома Аквінський не протиставляв душевне і тілесне, але вказував на тісноту єднання, яке можливе саме на рівні душі: «Наше тіло ближче до нашої душі, ніж ближній, у тому, що стосується устрою нашої природи, але в тому, що стосується причетності до блаженства, душа ближнього пов'язана з нашою душею тісніше, ніж наше тіло» [1, с. 354]. Душевне єднання з Іншою людиною викликає *відчуття благодаті*.

Доба Ренесансу характеризується розквітом романтичного кохання у мистецтві, ідеалістичного і піднесеного ставлення до коханої людини. Чуттєвість античності відроджується на тлі гуманізму. З'являється любовна поезія Данте Аліґ'єрі і Франческо Петрарки.

Важливим для окреслення того часу є підхід італійського філософа Марсіліо Фічіно, який звертається до творів Платона – перекладає їх та переосмислює, зокрема важливим є його коментар до «Бенкету». М. Фічіно зазначає: «Любов є бажання насолоджуватися красою. Краса ж є якесь сяйво, яке тягне за собою людську душу. Краса тіла є не що інше, як саме сяйво, що виявляється в привабливості фарб і ліній. Краса ж душі є блиск, що виявляється в згоді вченості і моралі» [14, с. 219]. Краса і любов у філософа поєднуються як на тілесному, так і на душевному рівні. Еротичне та естетичне, витіснене у добу Середньовіччя, *повертається у новому переосмисленні* в добу Відродження.

М. Фічіно окремо описує любов тілесну та любов душевну, знаходячи важливі паралелі: «Любов, притаманна тій частині, яка пристосована до управління тілом, із самого початку одразу ж спонукає до прийняття їжі і пиття, щоб від них породжувалися вологи, які б відновлювали те, що постійно виділяється з тіла. Завдяки цьому породженню харчується і росте тіло. Коли тіло стає дорослим, ця любов збуджує саме насіння і викликає пристрасть до творення потомства, щоб те, що не може вічно перебувати у собі самому, продовжувалося вічно, зберігаючись у подібному собі потомстві. Любов же до породження, властива пізнавальній частині душі, змушує душу пристрастно прагнути до істини – властивої їй їжі, завдяки якій вона своїм особливим способом харчується і росте. І якщо щось вислизає від душі завдяки забудькуватості або притупляється через недбалість неробства, вправа спогаду і міркування як би відроджує і викликає в розумі те, що було втрачено через забуття або притупилося через бездіяльність. Зрілу ж душу збуджує палка пристрасть до навчання і писання, щоб завдяки знанню, зародженому у книгах або в душах учнів, розум і істина наставника вічно зберігалися серед людей. Таким чином, завдяки любові як тіло, так і душа кожної людини можуть, як здається, після її смерті вічно існувати в людських справах» [14, с. 223].

Можна підсумувати, що воля до пізнання і творчості, на думку філософа, виходить з любові, з душевних прагнень людини. Любов, на думку М. Фічіно, спрямована на вічність, безперервність, плідність, переродження, творчість. Вона викликає в людині бажання самовдосконалюватися, набувати певних чеснот. Італійський філософ трактує *любов як потяг до прекрасного* як на тілесному, так і на душевно-духовному рівні. Як зазначив дослідник європейського еросу В. Шестаков, «для Фічіно всяка любов благородна і праведний всякий закоханий. У любові немає нічого непристойного і тому любов веде тільки до благородного і прекрасного. Таким чином, філософія любові Фічіно виявляється одночасно і естетичною» [23, с. 98].

Філософія Нового часу сповнена дискусій раціоналізму та емпіризму – такою її робить загальна спрямованість епохи до наукового знання [18, с. 101]. Якщо уявлення Р. Декарта про любов близькі до емоційних станів, то уявлення Б. Спінози – до інтелектуального пізнання [23]. Тоді як у Г. Лейбніца любов оцінюється передусім з моральних позицій – як бескорисливість, щастя іншої людини як своє [7].

Стендаль розповідає про стихійну природу любові, зводячи її здебільшого до різної інтенсивності та спрямованості афективних проявів. Він виділяє 4 види любові: любов-пристрасть, любов-потяг, фізіологічна любов і любов-марнославство. Такі види любові плинні та ближчі до закоханості. Філософ зазначає, що «...любов подібна лихоманці, вона народжується і гасне без найменшої участі волі. Це одна з головних відмінностей між любов'ю-потягом і любов'ю-пристрастю; можна радіти якостям улюбленої істоти тільки завдяки щасливому випадку» [13, с. 121]. Таким чином, багато уваги приділяється феноменам *кохання та закоханості*, що ототожнюються з любов'ю.

На початку ХІХ століття набуває розквіту німецька класична філософія. Цікавими для нас є погляди найяскравішого її представника І. Канта, який виділяв доброзичливу любов та любов-симпатію. «Будь-яка любов – це або любов доброзичливості, або любов симпатії. Любов доброзичливості полягає в тому, щоб із прихильності і бажання сприяти щастю іншого. Любов по симпатії є те задоволення, яке ми отримуємо, захоплюючись досконалістю іншого. Задоволення це може бути чуттєвим і інтелектуальним» [5, с. 164]. Доброзичливість у розумінні філософа має діяльний характер, тобто людина не просто бажає щастя своїй коханій людині, але і сприяє йому. Люблячий бажає, «...щоб інший знайшов себе, щоб він став гідний всього щастя і справді досяг його» [5, с. 180]. Таким чином, І. Кант виділяє дві грані любові: *любов як захоплення Іншим та любов як турбота про Іншого*.

«Властивою рисою української класичної філософії є першість серця» [18, с. 200], що вже цікавило нас своєю наближеністю до теми любові. Основоположник кордоцентризму Г. Сковорода стверджує: «Щастя у серці, серце в любові, любов же – в законі вічного» [12, с. 153]. Відділяючи від пристрасті, він вбачає виникнення любові «із спорідненості вічних душ» [12, с. 167]. Для українського філософа любов є ідеалом душевної єдності, етично-моральних чеснот, чистосердечності, вона не породжується «тлінними речами», а породжується вічними, внутрішніми, вона «усе єднає, будує, творить» [12, с. 109]. Любов у розумінні Г. Сковороди має духовну природу, вона *єднає на глибинному рівні та спонукає до творення*. Однак філософ зазначає, що «всякому серцю є

своя любов» [12, с. 112]. Таким чином, духовний зв'язок не є випадковим, або таким, що може бути з будь-ким, адже кожна людина має зустріти того, кого вона полюбить по-справжньому. Розуміння серця як домінанти людського буття приводить до висновку, що повнота щастя людини неможлива без переживання любові.

Продовжує розвивати кордоцентризм український філософ П. Юркевич, у якого один із головних постулатів полягає в тому, що серце випереджає відволікаюче знання розуму, саме разом із серцем знання стає душевною ясністю, духовним орієнтиром, світоглядним та важливим елементом людини. Дослідники вчення філософа Н. Хамітов та С. Крилова зазначають, що для нього «стосунки людей через серце – сердечні стосунки – це взаємодія у свободі, а не в необхідності; всі високі істини, що об'єднують людей, стають дійсними, коли входять у їхні серця, перемагаючи безкінечні сумніви розумування і розуму» [18, с. 204]. Любов являє собою сердечне ставлення до іншої людини, саме завдяки цьому вона бачить в кожному неповторну індивідуальність. П. Юркевич пояснює важливість серця в істинному пізнанні: «Уявити серцем – значить зрозуміти; пізнати всім серцем – зрозуміти повністю» [24, с. 70]. Справжня любов включає співчуття і співстраждання, жертвенність. *Любов єднає серце та розум*, тому справжня любов не знає сумнівів та мисленневих коливань, вона наче *пізнання істини*.

У М. Шелера, якого справедливо вважають засновником філософської антропології, вчення про природу людини та аксіології – вчення про цінності, любов «завжди спрямована не на саму цінність, а на носія цінності – на особистість» [21, с. 204]. Філософ розвиває персоналістичні погляди на природу любові: на його думку, досягнути любов може лише вільна особистість, яка звільнилася від ресентименту – мстивої заздрисності, що спотворює мораль [22, с. 122]. Таким чином, *любов спрямована на особистість іншого*, а любити здатна лише вільна від ресентименту людина.

У персоналістичній філософії М. Бердяєва цінковою є думка про взаємозв'язок любові і творчості. «Любов є не тільки джерело творчості, але сама любов до ближнього, до людини є вже творчість, є випромінювання творчої енергії, що володіє радіоактивністю. Любов є радій у духовному світі» [3, с. 290]. Справжня любов *надихає людину*, вона наповнюється силою творення. М. Бердяєв розвиває ідею андрогінізму Платона та Беме [16, с. 89]. Як зазначає автор, «андрогінізм і є остаточне з'єднання чоловічого і жіночого у вищому богоподібному бутті, остаточне подолання розпаду і розбрату, відновлення образу і подоби Божої в людині» [4, с. 98]. Однак, як тоді зрозуміти андрогінізм в менш теоретичному вигляді? На це ми знайдемо відповіді далі.

Сучасним філософським течіям в Україні, що пояснюють феномен любові, притаманні риси *діалогічності, комунікативної єдності, цілісності, андрогінізму та співтворчості*. Спроба якомога повно досягнути феномен любові дає змогу побачити можливість свідомого шляху людини до любові.

Український дослідник В. Малахов продовжував ідею любові як поєднання в цілісний організм М. Бердяєва, доповнюючи зміст концепцією комунікативної єдності. «Цілісність породжуваного любов'ю буття базується саме на граничній повноті розгортання стосунків між Я і Ти в усій притаманній їм свободі й відкритості. Ця цілісність не здатна бути нічим іншим, як світом, котрий огортає люблячих, і разом з тим вона залишається окремим буттям у цьому світі – окремою щільно зчепленою молекулою досконалого людського спілкування» [9, с. 352]. Філософ звертає увагу на важливість свободи іншого, без якої неможлива любов: «Те, чого ми, по суті, домагаємося в любові, – це не просто тіло коханого, загалом не його плотське чи духовне ество, начебто покликане органічно доповнювати наше, а саме його свобода, його звернений на нас погляд, його здатність творити з нами й задля нас світ обопільних стосунків, світ ідеального спілкування, яке завдяки зусиллям партнерів саме обґрунтовує себе, саме творить власне буття й оновлює «великий світ» навкруги» [9, с. 351]. В. Малахов пояснює любов як *комунікативну єдність, що формується співтворчими зусиллями*. Любов постає перед нами як процес: здатність зрозуміти один одного, бути відкритими до діалогу, співчуття та співпереживання, спільних творчих зусиль.

Евристично важливою та дотичною до попередньої є концепція «любові-андрогінізму» та «любові-цілісності», яку запропонували українські дослідники Н. Хамітов та С. Крилова; в такій концепції любов у вищих своїх проявах – це реалізація особистостей у співтворчості [16, с. 97].

Н. Хамітов розв'язує протиріччя підходів до розуміння любові у ідеї любові-цілісності, що поєднує у собі любов-пристрасть, любов-дружбу та любов до себе, які розвиваються у спільній творчій взаємодії чоловіка та жінки [15].

З точки зору Н. Хамітова, любов між чоловіком та жінкою зазвичай постає або як *любов-пристрасть*, або як *любов-дружба*. Якщо «любов-пристрасть – це любов, в якій сексуальний початок виступає основним за вираженої вибірковості партнера» [15, с. 201], то «любов-дружба є форма любові, яка заснована на домінуванні душевного та еротичного спілкування над пристрасстю» [15, с. 201].

Любов-цілісність, яка є «золотою серединою» між ними, розвивається значно рідше, набути її складніше, проте саме вона *звільняє людину від самотності*. Дослідник зазначає: «Любов-цілісність – це поєднання двох способів любити себе,

які доводяться до єдиного способу любити один одного. Тому любов-цілісність виступає гармонійним поєднанням люблячих, в якому однаково підносяться і пристрасть, і дружба. Любов-цілісність є абсолютною єдністю люблячих... Але як реалізується любов-цілісність? Тільки як співтворчість чоловіка та жінки. Тільки у співтворчості яскравість любові може бути довготривалою, більш того, вічною» [16, с. 97].

У контексті підходу, який розвиває наукова школа метаантропології й андрогін-аналізу Н. Хамітова та С. Крилової, людина спочатку приходить до внутрішньої цілісності, що дає змогу вступити у комунікативну та співтворчу гармонію з Іншим. Щоб зрозуміти це, дослідники звертають нашу увагу на концепт андрогінізму, який визначається таким чином: «Андрогінізм (від гр. andros – чоловік, gin – жінка) – поняття філософії статі, який відображає глибинну екзистенціальну та комунікативну гармонію чоловічого та жіночого начал» [20, с. 12]. Саме ця гармонія і є можливістю існування любові у її найвищій повноті, що в координатах метаантропології відповідає метаграницному буттю людини [19].

На думку С. Крилової, «андрогінізм є ознакою динамічної цілісності людської особистості та відносин між особистостями завдяки гармонійному зростанню як духовно-чоловічого, так і душевно-жіночого начал людського буття» [6, с. 394]. Таким чином, важливими передумовами виникнення любові є екзистенціальний андрогінізм, що має на увазі як внутрішню духовно-душевну цілісність особистості, так і комунікативну єдність як красу відносин чоловіка та жінки в парі [6, с. 412]. *Ідея співтворчості та відкритої взаємодії люблячої пари зі світом як цілісного організму доповнює концепти любові-андрогінізму та любові-цілісності, тим самим даючи поштовх до постійної актуалізації любові та її розвитку.* «Любов – це повнота особистісного буття в єдності з іншою особистістю, світом та Абсолютом, що долає несвободу та самотність. Природа любові в такому єднанні,.. що розкриває всі внутрішні можливості людини» [17, с. 212].

С. Крилова пропонує класифікацію любові як любові до себе, еротичної любові та надеротичної любові [6]. Дослідниця зазначає, що «справжня любов до себе... – це зростання і накопичення знань і почуттів, що дає можливість не тільки брати, але й віддавати, це спрямованість до нових обріїв самого себе... Людина, що не полюбила себе, не здатна до такої особистісної напруги, як любов до Іншого» [6, с. 371]. *Еротична любов являє собою любов-андрогінізм у своїх найвищих проявах, тобто цілісність пристрасті, дружби та співтворчої взаємодії. Надеротична любов являє собою «вихід за межі інтересів і цінностей і власної особистості, і люблячої пари особистостей»* [6, с. 372].

Висновки. Як бачимо, сучасні концепції українських філософів є продовженням традицій класичної філософської антропології, персоналізму й гуманістичного психоаналізу; це робить їх плідними для практичного застосування у житті, здатними до розв'язання екзистенціально-психологічної та етико-моральної проблематики сучасності. Розгортаючи вказані філософські традиції, вони мають потенціал подолання суперечностей, що протягом століть формувалися у європейській культурі.

Отже, любов вимагає від особистості такої душевної зрілості, що спрямовує її зусилля у сторону внутрішнього самовдосконалення задля краси міжособистісних стосунків з Іншим. Здатність бачити в коханій людині унікальну, вільну особистість з її особливими смислами, світоглядом, цінностями, переживаннями та мріями дає можливість вступати не тільки в тілесно-душевну, але й у духовно-творчу взаємодію. Однак саме взаємність почуття дає любові основу для існування і постійного творення.

У західній філософії любов – це не тільки пошук своєї «недостаючої половинки», пристрастно-чуттєвий порив, але і така взаємодія з Іншим, в основі якої лежить добротність, гідність, готовність жертвувати собою, сприяти щастю Іншого. Любов включає у себе як турботу про іншу людину, співчуття і співпереживання, чуйне і схвильоване ставлення до її вразливості, так і захоплення нею, здатність бачити в людині, яку любиш, божественне, досконале, сутнісне, і саме в цій цілісності можна говорити про дійсне переживання повноти любові. Спільні цінності, світоглядні орієнтири і співтворча діяльність спрямовують палаючий вогонь «єдності вічних душ». Ідея любові в західно-європейській філософії тримається на підґрунті християнської моралі, що співзвучна з ідеєю першості серця української класичної філософії та персоналістичними поглядами, що спрямовані на єдність двох цілісних та унікальних особистостей.

Література

1. Аквинский Ф. Сумма теологии. Часть II. Вопросы 1–46 / перевод, редакция и примечания С.И. Еремеева. Киев : Ника-Центр, 2011. 576 с.
2. Аристотель. Соч. в 4 т. Москва : Мысль, 1983. Т. 4. 830 с.
3. Бердяев Н.А. О назначении человека. Москва : Республика, 1993. 383 с.
4. Бердяев Н.А. Эрос и личность. Философия пола и любви. Москва : Прометей, 1989. 159 с.
5. Кант И. Лекции по этике. Москва : Наука, 2000. 431 с.
6. Крилова С.А. Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу : монографія. Видання 2-е, перероблене і доповнене. Київ : КНТ, 2019. 563 с.

7. Лейбниц Г. Сочинения в 4-х томах. Том 2. Москва : Мысль, 1983. 686 с.
8. Лосев А. Бытие. Имя. Космос. Москва : Мысль, 1993. 958 с.
9. Малахов В. Етика : курс лекцій. Київ : Либідь, 1996. 304 с.
10. Платон. Федон, Пир, Федр, Парменид. Москва : Мысль, 1999.
11. Сенека Луций Анней. Нравственные письма к Луцилию. Москва : АСТ, 2020. 352 с.
12. Сковорода Г. Повне зібрання творів. У 2-х т. Т. 1. Київ : Наукова думка, 1973. 532 с.
13. Стендаль Ф. О любви. Москва : Азбука, 2010. 288 с.
14. Фичино М. Эстетика Ренессанса: Антология. В 2-х т. Т. 1. Москва : Искусство, 1981. 495 с.
15. Хамитов Н. Философия: Бытие. Человек. Мир от метафизики к метаантропологии : курс лекций. 3-е издание, исправленное и дополненное. Киев : КНТ, 2015. 268 с.
16. Хамитов Н. Философия человека: поиск пределов. Лекции по философии. Киев : Наукова думка, 1997. 172 с.
17. Хамитов Н., Крылова С. Этика. Путь к красоте отношений : курс лекций. Киев : КНТ, 2017. 264 с.
18. Хамитов Н., Гармаш Л., Крилова С. История Философии. Проблема людини. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навчальний посібник зі словником. 6-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2020. 396 с.
19. Хамитов Н. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 4-е видання, виправлене і доповнене. Київ : КНТ, 2022. 405 с.
20. Хамитов Н., Крилова С. Філософський словник. Людина і світ. 2-е видання, виправлене і доповнене. Київ : КНТ, 2018. 200 с.
21. Шелер М. Ordo amoris / сост., науч. ред., предисл. А.В. Денежкина; послесл. Л.А. Чухиной. Москва : Гнозис, 1994. 490 с.
22. Шелер М. Ресентимент в структуре моралей. Москва-Санкт-Петербург : Наука. 1999. 232 с.
23. Шестаков В.П. Европейский эрос. Философия любви и европейское искусство. Москва, 2011. 224 с.
24. Юркевич П. Философские произведения. Москва, 1990. 669 с.

Анотація

Павленко Н. Л. Ідея любові в історії західної філософії. – Стаття.

У статті розглянуто еволюцію поглядів на феномен любові в бутті людини в історії західної філософської думки та, зокрема, в українській сучасній філософії. Аналізуючи особливості становлення ідеї любові у різні епохи, автор досліджує суперечність між бажанням любові, вмінням любити та бути достойним любові, прослідковуючи екзистенціальну межу між симпатією, закоханістю та тісним духовним зв'язком, що має не стихійний характер, а залежить від зусиль особистостей.

Висвітлено концепцію любові-цілісності, яка дозволяє усвідомити роль співтворчості та краси комунікативної взаємодії як шляху до вищих проявів любові. Саме любов як світоглядна орієнтація здатна

консолідувати українське суспільство у найскладніші часи та випередити загрози руйнівних конфронтацій заради інноваційного, гуманістичного і демокративного майбутнього.

У статті зазначається, що любов є результатом самоактуалізації людини – розкриття її духовного та душевного потенціалу, глибини і неповторності, й, одначасно, є результатом плідної, співтворчої взаємодії з іншою людиною. Саме тоді любов може й буде розвиватися протягом життя.

Любов проявляє себе на душевному рівні як турбота, розуміння, вдячність, співчуття, пристрасть, ніжність, сердечні почуття до іншої людини, а на духовному рівні – як повага до особистості, до її чеснот, захват, глибинне розуміння, спрямованість до пізнання іншої людини, співзвучність творчих та смислових пошуків. Завдяки цілісності духовно-душевного світу двох особистостей виникає співтворча спрямованість – до консолідаційної діяльності, захоплення, творення цінностей, сенсів, прагнення до реалізації спільних мрій, що розвивають і продовжують любов, виводячи її за межі буденності.

Також у статті усвідомлено, як погляди на розуміння природи любові істотно змінювалися під впливом зміни епох і соціально-культурних зрушень у західній цивілізації.

Ключові слова: філософія, дружба, кохання, любов, любов-пристрасть, любов-дружба, любов-цілісність, пристрасть, благо, гідність, філія, ерос, карітас, цілісність, андрогінність, андрогін-аналіз, метаантропологія, комунікативна єдність, душевність, духовність, творчість, співтворчість.

Summary

Pavlenko N. L. The idea of love in the history of Western philosophy. – Article.

The article examines the evolution of views on the phenomenon of love in the human being in the history of Western philosophical thought and, in particular, in Ukrainian modern philosophy. Peculiarities of approaches to understanding the idea of love in different eras of European civilization are analyzed. The author explores the contradiction between the desire for love, the ability to love and being worthy of love, following the existential border between sympathy, falling in love and a close spiritual connection, which is not spontaneous, but depends on the efforts of individuals.

The concept of love-integrity, the role of togetherness and the value of the beauty of communicative interaction as a path to higher manifestations of love are highlighted. It is love as a worldview orientation that can consolidate Ukrainian society in the most difficult times and forestall the threats of destructive confrontations for the sake of innovative, humanistic and democratic future.

The article notes that love is the result of a person's self-actualization – the disclosure of his spiritual and soul potential, depth and uniqueness, and, at the same time, is the result of fruitful, co-creative interaction with another person. That's when love can and will develop throughout life.

Love manifests itself on the spiritual level as care, understanding, gratitude, compassion, passion, tenderness, heartfelt feelings for another person, and on the spiritual level – as respect for a person, for

his virtues, delight, deep understanding, orientation towards knowing another person, consonance of creative and meaningful searches. Thanks to the integrity of the spiritual and heartfelt world of two personalities, a co-creative orientation arises – towards consolidated activities, passions, creation of values, meanings, striving for the realization of joint dreams, which develop and continue love, taking it beyond the boundaries of everyday life.

The article also recognizes how views on the understanding of the nature of love have changed significantly under the influence of changing eras and socio-cultural shifts in Western civilization.

Key words: philosophy, friendship, love, amour, love-passion, love-friendship, love-integrity, passion, blessing, dignity, philia, eros, caritas, integrity, androgyny, androgyny-analysis, meta-anthropology, communicative unity, spirituality, soulfulness, creativity, co-creation.